

Јована Марковић, Ивона Јоксимовић

Универзитет у Београду, Учитељски факултет
jovanamrkvc@gmail.com
joksivona@gmail.com

ШТА УЧЕНИЦИ ЦЕНЕ, А ШТА НЕ ЦЕНЕ КОД УЧИТЕЉА?

САЖЕТАК

Специфичност учитељског позива разликује се од већине других професија, јер особине учитеља имају важну функцију у његовом раду. Учитељ у великој мери утиче на обликовање личности ученика, али и на њихов однос према учењу и школи. Особине идеалног учитеља биле су домен истраживања и педагошког правца педехологије, коју смо детаљније описале у овом раду. Циљ спроведеног емпиријског истраживања био је сагледавање ставова ученика о пожељним и непожељним особинама учитеља. Подаци су прикупљени анкетирањем 137 ученика, трећег и четвртог разреда, из две основне школе у Србији, из Београда и Пријепоља. Анкетни упитник садржао је укупно осам питања, од којих су већину чинила питања отвореног типа, а имала су за циљ да сазнају које особине својих учитеља испитаници вреднују позитивно, а које би волели да промене, као и како они замишљају добре и лоше учитеље. Добијени резултати показују да је најцењенија особина учитеља међу децом приступачност, а да ученици не воле када су учитељи строги. Највећи број одговора односио се на то да би ученици волели да учитељи не буду превише захтевни, као и да добре учитеље замишљају као пуне разумевања, а лоше као строге. Издвојиле су се знатне разлике у перципирању особина учитеља међу половима. Приступачност се показала као значајна девојчицама, док су дечаци у великом броју издвајали стручне способности учитеља као важне. Ученици оба пола су наводили да би волели да њихови учитељи и учитељице буду млађи, остварују обећања и да их воле.

Кључне ријечи: особине учитеља, перспектива ученика, педехологија

Увод

Колико је посао учитеља комплексан огледа се између осталог и у томе што се разликује од осталих професија, јер његове особине имају важну, можемо рећи и пресудну улогу у раду. У овом раду приказана су антрополошка и хумана својства која прожимају посао учитеља и то како она делују на стилове руковођења. Учитељ може својим понашањем да утиче на своје ученике, на развој њихове личности и на целокупан однос који ће они остварити према настави и учењу. Област ефикасности учитеља испитује се у широком временском распону, па је због превелике жеље да се овај феномен истражи настао покрет педеутологија који је у центру свог истраживања имало управо особине идеалног учитеља (Плић и сар., 2021). Због тога што учитељ важи за једног од најзначајнијих фактора успешности наставног процеса, интересовање истраживача за особине које учитељи поседују је расло и циљ је био да се препознају разлике између особина учитеља које ученици перципирају као позитивне, односно негативне. Сагледавање учитељевих особина, али и других димензија васпитно-образовног рада, из ученичке перспективе веома је важна тема којој би одрасли требало да посвете више пажње, јер је то један од начина да се наставни процес унапреди и прилагоди потребама већег броја ученика.

Улога учитеља као значајног фактора успешног наставног процеса

Учитељ је један од најзначајнијих чинилаца успешности реализације наставног процеса. Неопходно је да поред тога што сарађује са запосленима и стручњацима у школи свакодневно остварује добру комуникацију са својим ученицима и њиховим родитељима како би наставни процес успешно реализовао и створио добру психосоцијалну климу у свом одељењу. Улога учитеља првенствено зависи од тога како је настава организована, али и од претходно дефинисаних васпитно-образовних циљева школе, с обзиром на то постоји најчесталија класификација која улоге учитеља дели на васпитне и образовне улоге. Кроз добро дефинисану и реализовану васпитну улогу учитељи могу подстаћи развој личности ученика, док уз помоћ образовне улоге учитеља ученици стичу одређена знања, развијају

способности, вештине и навике. Постоји неколицина фактора који утичу на успешност реализације рада учитеља, а према неким ауторима могу се класификовати у две категорије: 1) спољашњи услови; 2) унутрашњи психолошки фактори (Ђигић, 2013), док се у пракси према Осубелу и Робинсону (Ausubel & Robinson, 1969), користе два метода за процену учитељеве успешности: 1) рангирање од стране претпостављених; 2) процене које дају ученици.

Ласић у једном од својих радова истиче Гласерова четири услова која добар учитељ треба да задовољи како би подстакао ученике на квалитетан рад у школи:

1. Да их ученици познају и цене као особу која је створила пријатно радно окружење;
2. Да ученици верују да је оно што од њих учитељи траже корисно;
3. Да су ученици спремни да дају све од себе и
4. Да су ученици научили да вреднују свој рад и на темељу тога су спремни да напредују још више (Glasser, 1999; према Lasić, 2015).

Тешко је проценити успешност остварене улоге учитеља јер она не зависи само од учитеља, већ и од низа фактора у које се између осталог убрајају ученици, динамика односа у одељењу и постављени циљеви.

Присвој особинама учитеља

У прошлости се често полемисало о особинама доброг учитеља, Коменски је истицао марљивост, поштење и љубав према деци као кључне квалитете успешног учитеља (Ђигић, 2013). Почетком двадесетог века, јавља се покрет педутологија. Његов домен истраживања тицао се управо особина учитеља, а циљ ове теорије био је да се дефинишу и јасно истакну особине идеалног учитеља, што је и данас актуелна тема бројних истраживања Иако се овај покрет није одржао у педагошкој теорији и пракси, одиграо је кључну улогу у процвату емпиријских истраживања која су окренута ка сагледавању важних особина учитеља (Плић и сар., 2021). Приликом анализирања истраживања личности учитеља, Петровић Бјекић (1997) издваја два основна приступа: 1) посматрање понашања наставника и мерење његових особина; 2) утврђивање особина личности које као пожељне

или непожељне издвајају ученици, док је Јован Ђорђевић (2002), који се међу првима код нас бавио својствима учитеља, дао класификацију позитивних и негативних особина: а) људски квалитети учитеља и својства његове личности; б) спољашњи изглед учитеља; в) понашање и однос учитеља према ученицима; г) учешће учитеља у активностима ученика изван наставе; д) учитељ као стручњак; њ) посебне позитивне и негативне карактеристике учитеља. Сузић образлаже да је за учење о лику учитеља и његову анализу потребно кренути од општих и специфичних својстава и особина, односно да се од учитеља, као особе којој друштво поверава образовање и васпитање младих, очекује да испуни субјективна очекивања сваког појединца. Знајући све ово, можемо да закључимо да су велики допринос анализи особина учитеља дала сазнања психологије личности, па се на основу тога може доћи до поједностављене класификације особина:

1. Рационалне, интелектуалне особине учитеља у које спадају вербалне, нумеричке и спацијалне особине учитеља;
2. Афективне, емоционалне особине учитеља које су најочљивије у раду са ученицима у наставном процесу;
3. Биолошке, физиолошке особине учитеља које представљају услов за рад у васпитно-образовном процесу, а ипак су најмање заступљене у истраживањима (Suzić, 2000).

Како особине учитеља утичу на стилове управљања разредом?

У другој половини двадесетог века у психологији се јавља термин управљања разредом. Актуелна тема је била понашање учитеља и утицај тог понашања на ученике, а крајем века овај термин се утемељио и постао легитиман предмет истраживања. Овај феномен односио се на управљање понашањем и социјализацијом у ученици која је кључан фактор за успешно обављање наставног процеса. Управљање разредом подразумева прожимање особина учитеља и њихове стручне компетенције, усмерено на остваривање васпитно-образовних циљева. Од учитеља се очекује да његов стил руковођења буде флексибилан, јер ни у једном одељењу не влада иста атмосфера, а ученици су индивидуе за себе. Учитељ мора имати другачији приступ у зависности од наведених фактора (Ђигић, 2013). Стил управљања наставним процесом ослања се на однос који учи-

тељ остварује са својим ученицима. Према Дајани Баумринд постоје четири основна облика руковођења: аутократски, одбацујући, попустљив и демократски (Milošević, 2015). Код аутократског стила руковођења учитељ је тај који о свему одлучује, и његова кључна особина је то што је превише строг и захтеван, ученицима није приступачан и нема разумевања за њих. Ученици чији је учитељ овакав често се конформирају, покорни су, нису наклоњени учитељу, а касније се то рефлектује на њихову несигурност и несамосталност. Одбацујући стил учитеља огледа се у његовој емоционалној хладноћи, незаинтересованости за ученике, који му због тога нису привржени, пасивни су учесници наставног процеса, па тако немају добру комуникацију ни са својим вршњацима. (Vuđevac, 2020). Попустљив учитељ показује љубав и нежност својим ученицима, попушта њиховим жељама, не поставља правила и захтеве, па је тако приметно одсуство дисциплине на његовим часовима. Ученици се осећају пријатно и пријатељски су настројени једни према другима, али атмосфера и дисциплина које владају на часу нису погодни за рад (Milošević, 2015). Демократски стил руковођења оцењен је као најпозитивнији јер учитељ остварује сараднички однос са својим ученицима, поштује их и договара се са њима о свим активностима у које су они укључени (Petrović-Vjekić, 1997). Његови ученици воле да раде са њим, осећају се безбедно, пријатно, прихваћено и уважено. Такође, развија се осећај одговорности према обавезама, али и мотивација за учење и рад (Vuđevac, 2020). Према описима понашања свих типова учитеља и реакција ученика на њихов рад, као и последица које могу имати, можемо закључити да је најпожељнији демократски стил вођења одељења. Свакако, као што смо већ навели, неопходно је да добар учитељ буде флексибилан и увек спреман на промене у зависности од спољашњих фактора, али и самих ученика од чијих особина и ставова зависи и како ће их учитељ водити кроз васпитно-образовни процес.

Приказ релевантних истраживања

Крајем прошлог века извршена су бројна истраживања о особинама личности учитеља из перспективе ученика. Резултати су показали да ученици перципирају доброг учитеља као особу коју одликују правичност, пријатељски однос, разумевање проблема уче-

ника и спремност да помогну, а најређе наводе спољашње особине учитеља (Đigić, 2013). Сматра се да добар учитељ познаје психологију својих ученика, па тако има и добро развијену социјалну перцепцију која подразумева способност схватања других људи. У оквиру социјалне перцепције, важно је разликовати две њене категорије. Прва се односи на когнитивни ниво, који представља сазнање о другом човеку, његовој индивидуалности и специфичностима. Друга категорија исказује емоционалну страну социјалне перцепције личности тј. емпатију, која представља уживљавање у душевно стање појединца и способност наставника да се стави на „позицију ученика” (Ђорђевић и Ђорђевић, 1988). Кроз бројна истраживања, резултати су показали да је ученицима једно од најважнијих својстава њиховог учитеља то да их воли и поштује, и да има разумевања за њих, као и то да им је приступачан. Уколико учитељ поседује све ове квалитете, наставни процес ће бити квалитетнији, ученицима ће бити занимљиво и школа им неће представљати сувопарно усвајање чињеница и информација које им њихов учитељ буде излагао. Посебно се издваја фактор интерперсоналне вредности, у оквиру којег постоји узрочно-последична веза између позитивних особина учитеља, односно кооперативност, усмереност на решавање проблема и емотивно позитивне реакције и ставова ученика према целокупном наставном процесу. Овај фактор добио је име интерперсоналне вредности јер се тиче и личних особина учитеља, али и ставова ученика о учитељу и његовом раду (Suzić, 1995).

У педагогији и психологији честа тема истраживања биле су особине успешног учитеља, које не треба посматрати као нешто непроменљиво и статично, већ као нешто што треба да буде динамично и да се стално ради на њиховом усавршавању и побољшању. Како Ђорђевић наводи, различита истраживања показала су да учитељи који су по природи пријатељски настројени према својим ученицима, остварују добру комуникацију са њима и имају разумевања за проблеме својих ученика, имају тенденцију да у одељењу створе пријатну атмосферу и на тај начин подстичу своје ученике да се труде и да буду мотивисани за рад. Због свега наведеног можемо рећи да учитељи имају и улогу у развијању личности ученика јер им пружају осећај слободе и подстичу их на што већу креативност. Имајући у виду ово, можемо закључити да личност учитеља и начини његовог понашања: „...имају утицаја на стварање одговарајуће климе која је у складу са таквим особинама и облицима понашања пошто се одре-

ђена расположења шире и преносе на разред” (Ђорђевић i Ђорђевић, 1988, р. 38). Ипак, и од ставова ученика и њихових особина зависи како и колико ће учитељ утицати на њих. Ученици који поседују и уважавају одређене особине које такође има и њихов учитељ биће приврженији и оствариће бољу комуникацију са њим од оних који имају другачије особине и супротне ставове. На исти начин функционишу и учитељи, па често обраћају више пажње и сматрају бољим ученике који се поистовећују са њима и имају пожељне особине и понашање, што доводи до тога да су за успешну комуникацију заслужни сви учесници наставног процеса.

Методолошки оквир истраживања

Циљ истраживања је сагледање ставова ученика о пожељним и непожељним особинама учитеља.

На основу постављеног циља истраживања, поставили смо и следеће задатке:

1. Утврдити како ученици перципирају доброг и лошег учитеља.
2. Истражити које би особине ученици волели да промене код свог учитеља.
3. Утврдити мишљења ученика о особинама које поседује њихов учитељ/ица, као и које од њих вреднује позитивно, а које негативно.

Методе, технике и инструменти истраживања: У истраживању користили смо дескриптивну методу, јер помоћу ње можемо описати педагошку стварност и продрети до битних веза и односа, до суштине (Bandur i Potkonjak, 2006). У складу са постављеним циљем и задацима одлучили смо се за технику анкетирања и направили анкетни упитник као инструмент истраживања, који је састављен са намером да се испитају мишљења и ставови ученика о пожељним и непожељним особинама учитеља. Анкетни упитник састоји се из четири целине. Прву чине два питања затвореног типа и односе се на опште податке о испитаницима, тј. њихов пол и узраст. Другу целину чине једно питање вишеструког избора, којим се испитују ставови ученика о особинама које поседују њихови учитељи, и два отвореног типа у којима су ученици писали шта воле и не воле код њих. Трећу целину чини питање отвореног типа, а оно се односи на други истраживачки задатак који за циљ има утврђивање шта би

ученици променили код својих учитеља. Последња два питања отвореног типа била су у функцији контролних питања и послужила су да тестирамо искреност ученичких одговора приликом сагледавања њихових перцепција о добрим и лошим учитељима, а заједно чине четврту целину упитника.

Испитанике овог истраживања чинило је 137 ученика, од којих је 53 трећег и 84 четвртог разреда из две основне школе у Републици Србији и то: „Илија Бирчанин“ из Земун Поља и „Владимир Перих Валтер“ из Пријепоља. Испитаници су за потребе овог истраживања подељени у две групе у односу на пол (Табела 1)

Табела 1 Структура испитаника према полу

Пол	Укупно испитаника	
	Фреквенција	%
Девојчице	75	54.74
Дечац	62	45.26
Укупно	137	100

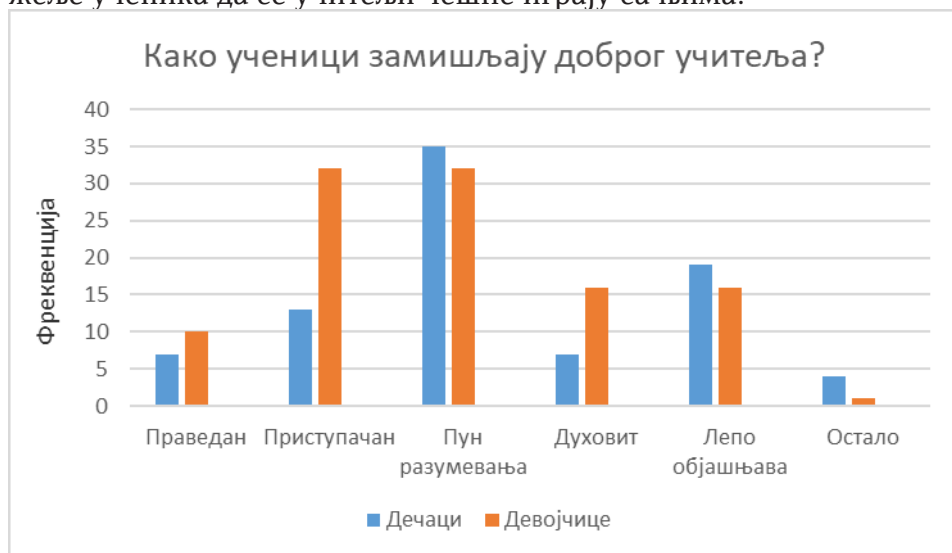
Обрада података: Добијене податке овог истраживања обрадили смо применом квалитативне и квантитативне анализе. Квантитативна обрада података односила се на основне мере дескриптивне статистике (f , %) приликом представљања учесталости одговора испитаника о особинама које поседују њихови учитељи и учитељице. Квалитативна анализа прикупљених података подразумевала је категорисање одговора на питањима отвореног типа, која су се односила на перцепцију ученика о добрим и лошим учитељима, као и о особинама које воле, не воле и које би променили код својих учитеља и учитељица.

Резултати истраживања и дискусија

На основу два питања отвореног типа сагледали смо перцепције ученика о добром и лошем учитељу. Одговоре које смо добили о добрим учитељима класификовали смо у пет категорија које се односе на особине које ученици позитивно доживљавају (Графикон 1). Ученици су приликом описа доброг учитеља наводили једну или више особина које поседује добар учитељ. Уочили смо да је ученицима најважније да их учитељ разуме, па је ову особину навела скоро половина испитаника. Уочили смо и разлику између одговора

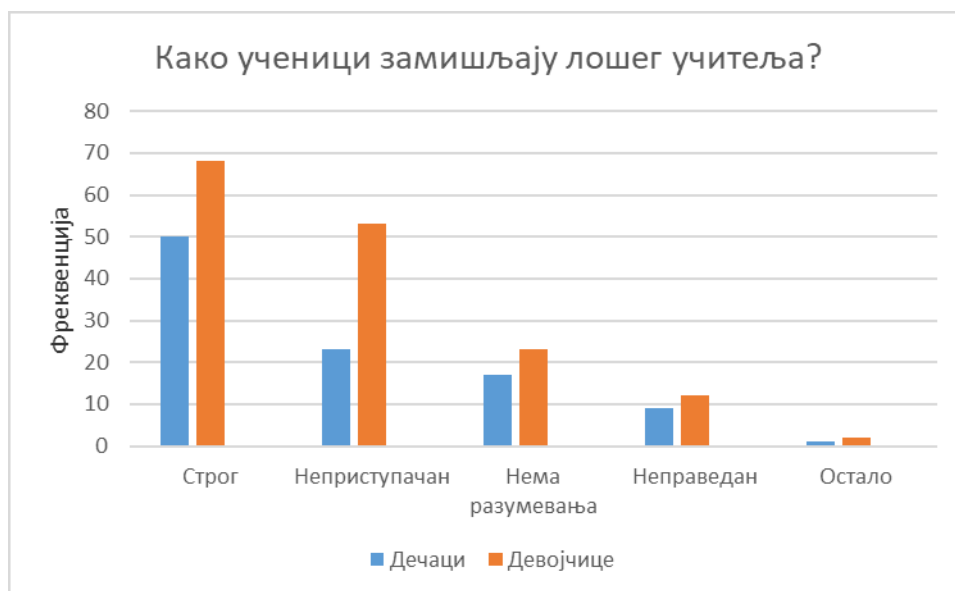

дечака и девојчица, па се тако приступачност учитеља издвојила посебно у одговорима девојчица – дупло више, док је ова особина у одговорима дечака била мање уочљива. Приметна разлика види се и у одговорима који се тичу духовитости и праведности које су такође биле важније девојчицама. Под категорију *остало* сврстали смо одговоре који су се углавном односили на физички изглед и жеље ученика да се учитељи чешће играју са њима.

Графикон 1. Перцејција ученика о добром учитељу

Анализом одговора на питање како ученици замишљају лошег учитеља издвојиле су се четири групе особина. Већина ученика је издвајала то да лошег учитеља замишљају као строгог, а следећа непожељна особина била је неприступачност коју је навело више од трећине дечака и две трећине девојчица (Графикон 2).

Графикон 2 Перцепција ученика о лошем учитељу

Ученици доброг учитеља виде као особу пуну разумевања, док лошег перципирају као строгог. Посебно интересантно је то што већина дечака док је описивала доброг учитеља, писала је увек о учитељици, док су при описивању лошег учитеља, писали о мушкарцу. Код девојчица је углавном било супротно па су описивале лошу учитељицу и доброг учитеља.

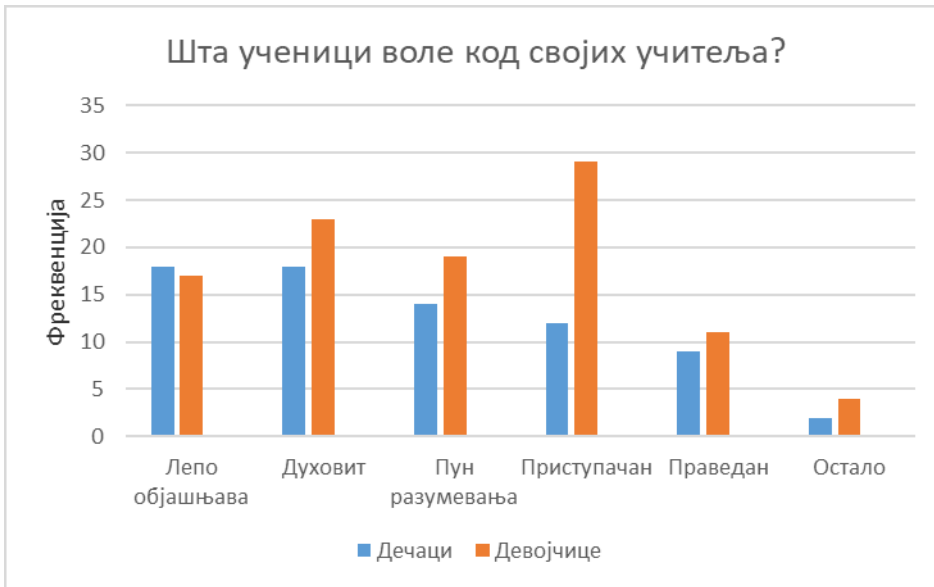
Помоћу једног питања отвореног типа, покушали смо да истражимо које особине би ученици волели да промене код својих учитеља. Одговоре смо поделили у четири групе - ништа, строг, нема разумевања и остало. Највећи број ученика писао је да не би ништа мењали код својих учитеља, односно више од четвртине дечака и пола девојчица. Остали ученици наводили су то да би волели да њихови учитељи имају више разумевања и да нису строги. Неки одговори нису били тако учестали, па смо их сврстали под *остало* (Графикон 3). У овој групи одговора ученици су најчешће наводили да би волели да су њихови учитељи млађи, да им нису довољно занимљиви и да би променили њихов физички изглед и стил облачења. Сличне резултате су добили истраживачи који су се и раније бавили овом темом. У истраживањима Босиљке и Јована Ђорђевића (1988) можемо видети да ученици замерају неразумеваче и то што су учитељи строги, што показују и наши резултати.

Графикон 3 Шта би ученици променили код својих учитеља?

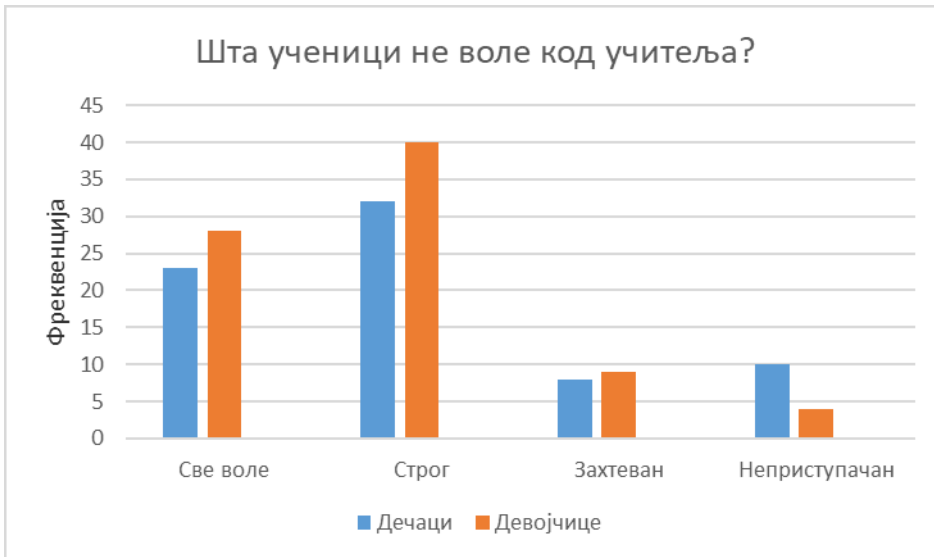
Најчесталији одговори на ово питање били су ти да ученици све воле код својих учитеља, што у ранијим истраживањима није издвојено. Овакви резултати могу отворити нова питања: Да ли је дошло до значајних промена у васпитно-образовном систему и понашању учитеља која директно утичу на мотивацију, жељу за учењем и бољим постигнућима код ученика и како измењен начин рада утиче на однос ученика према школи?

Током анализе одговора на питање шта ученици воле код учитеља издвојило се шест група особина које су ученици наводили. Највећи број девојчица навео је да воле то што су њихови учитељи приступачни, док је скоро петина дечака издвајало ову особину (Графикон 4).

Графикон 5 Које особине ученици цене код учитеља?

Анализирањем одговора шта ученици не воле код учитеља издвојиле су се четири групе одговора од који су најбројнији одговори били ти да су учитељи строги. Ову особину навело је више од половине ученика (Графикон 6). Приликом анализе ових одговора, приметили смо да нису постојале значајне разлике између дечака и девојчица.

Графикон 6 Које особине ученици не цене код учитеља?

Након анализе питања затвореног типа приметили смо разлику у неким од одговора девојчица и дечака. Дечаци у већем броју виде своје учитеље као строге, док их девојчице виде као забавне и спремне да помогну (Табела 2).

Табела 2 Како дечаци и девојчице виде свој учитеља?

Особине	Девојчице	Дечаци	Укупно
Забаван	56	38	94
Спреман да помогне	55	35	90
Пун разумевања	40	28	68
Праведан	28	27	55
Љубазан	31	23	54
Превише озбиљан	9	16	27
Строг	7	19	26

Закључак

С обзиром на то да се наш стил живота и потребе мењају временом неопходно је да учитељи буду флексибилни и спремни на промене. У првом циклусу образовања они имају поред образовне и велику васпитну улогу. Ученици се угледају на своје учитеље, па је тако њихова одговорност и потреба за поседовањем пожељних особина велика. Резултати које смо добили у оквиру овог истраживања били су потпуно неочекивани, што бисмо могли тумачити на начин да одрасли често не могу да се ставе у положај деце. Ово емпиријско истраживање помогло нам је да уочимо шта ученици вреднују позитивно, а шта негативно и како по њиховом мишљењу треба да изгледа „идеалан“ учитељ. Ученицима првог циклуса основног образовања најважније је било да им учитељи буду приступачни, имају разумевања за њих, да их воле и поштују, док им замерају то што су превише строги. Ово истраживање отворило је и низ других питања којима би се требало бавити са више аспеката уз ангажовање стручњака из области разних друштвених наука. Нека од важнијих питања су године старости учитеља, промене њиховог понашања према дечацима и девојчицама и потребе различитих полова и узраста ученика. Мислимо да би кроз мала акциона истраживања овог типа у свом одељењу сваки учитељ могао да унапреди свој рад, па тиме и однос са ученицима. Кроз рад смо учили и да

се ранија истраживања разликују од нашег што приписујемо временској дистанци спроведених истраживања. Ово нас наводи на то да је то важно питање којим треба да се бавимо често и да на тај начин константно унапређујемо рад целокупног васпитно-образовног система.

Литература

- Ausubel, D. P., & Robinson, F. G. (1969). *School learning - An Introduction to Educational Psychology*. Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Bandur, V. i Potkonjak, N. (1999). *Metodologija pedagogije*. Učiteljski fakultet Beograd.
- Buđevac, N. (2020). *Psihologija obrazovanja za vaspitače*. Učiteljski fakultet Beograd.
- Đigić, G. (2013). *Ličnost nastavnika i stilovi upravljanja razredom*. <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/4000/Disertacija.pdf?sequence=4&isAllowed=y>.
- Đorđević, B. i Đorđević, J. (1988). *Učenici o svojstvima nastavnika*. Prosveta.
- Đorđević, J. (2002). *Svojstva nastavnika i procenjivanje njihovog rada*. Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Ilić, M., Đermanov, J. i Marić, D. (2021). Stavovi učenika nižih razreda o osobinama svojih učitelja. *Zbornik odseka za pedagogiju*, 30. 55–77. <https://doi.org/10.19090/zop.2021.30.55-77>
- Lasić, K. (2015). Uloge nastavnika u tradicionalnoj i kvalitetnoj školi. *Putokazi*, 3(2). 101–110.
- Milošević, A. (2015). *Stilovi rada savremenog nastavnika*. Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju.
- Petrović-Bjekić, D. (1997). Dinamičke osobine nastavnika i uspešnost u nastavi. *Psihologija*, 1–2. 93–110. <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0048-5705/1997/0048-57059702093P.pdf>.
- Suzić, N. (2000). *Osobine nastavnika i odnos učenika prema nastavi*. Učiteljski fakultet Beograd.

WHAT DO STUDENTS VALUE IN TEACHERS AND WHAT THEY DON'T?

ABSTRACT

The specificity of the teacher's vocation differs from most other professions, because the qualities of a teacher have an important function in his work. The teacher has a great influence on shaping the personality of the students, but also on their attitude towards learning and school. The characteristics of an ideal teacher were the domain of research and pedagogical direction of pedeutology, which we described in more detail in this paper. The aim of the conducted empirical research was to assess students' attitudes about desirable and undesirable characteristics of teachers. Data were collected by surveying 137 students, third and fourth grade, from two elementary schools in Serbia, from Belgrade and Prijepolje. The survey questionnaire contained a total of eight questions, the majority of which were open-ended questions, with the aim of finding out which characteristics of their teachers the respondents value positively and which they would like to change, as well as how they imagine good and bad teachers. The obtained results show that the most appreciated quality of teachers among children is approachability, and that students do not like it when teachers are strict. The largest number of answers related to the fact that students would like teachers not to be too demanding, and that they imagine good teachers as understanding and bad teachers as strict. Considerable differences in the perception of teachers' characteristics between genders were highlighted. Accessibility proved to be important for girls, while a large number of boys singled out the teacher's professional abilities as important. Students of both genders stated that they would like their teachers to be younger, fulfill their promises, and love them.

Keywords: teacher characteristics, student perspective, pedeutology